

Ἡ ἐκκλησιολογικὴ σκέψη τοῦ μητροπολίτη
Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα στὸ πλαίσιο
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Διαχριστιανικοῦ διαλόγου*

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ**

Εἰσαγωγή

Λίγοι νεο-Ἕλληνες θεολόγοι, ἀπ' ὅσους ἐπιχείρησαν νὰ προβάλουν διεθνῶς τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἐπηρέασαν τόσο πολὺ τὴ σύγχρονη θεολογικὴ σκέψη τῶν δυτικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν ὅσο ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας. Ἰδιαίτερα ἡ Ἐκκλησιολογία του θεμελιωμένη πάνω στὴν ἱστορικὴ διερεύνηση τῶν βιβλικῶν καὶ πατερικῶν πηγῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἄσκησε τεράστια ἐπιρροὴ στὴ διαμόρφωση τῆς ἐκκλησιολογικῆς προβληματικῆς καὶ τῶν σχετικῶν θέσεων ποὺ διατυπώθηκαν τόσο κατὰ τοὺς διμερεῖς ὅσο καὶ κατὰ τοὺς πολυμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους. Συγκεκριμένα, τόσο οἱ διμερεῖς θεολογικοὶ διάλογοι μὲ τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς, τοὺς Ἀγγλικανοὺς καὶ κυρίως μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς, ὅσο καὶ οἱ πολυμερεῖς θεολογικοὶ διάλογοι στὰ πλαίσια τοῦ ΠΣΕ φέρουν ἔντονη τὴ σφραγίδα τῆς ἐκκλησιολογικῆς σκέψης τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Περγάμου.

* Εἰσήγηση ποὺ ἔγινε στὸ Διεθνὲς Συνέδριο ποὺ διοργάνωσε ἡ Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος μεταξὺ 28 καὶ 30 Ὀκτωβρίου 2011 στὸν Βόλο (Συνεδριακὸ Κέντρο «Θεσσαλία»), μὲ θέμα: «Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας. Πρόσωπο, Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ σὲ Ὁρθόδοξη καὶ Οἰκουμενικὴ Προοπτικὴ».

** Ὁ Γεώργιος Μαρτζέλος εἶναι Ὁμ. Καθηγητὴς Α.Π.Θ.

α. Ἡ ἐκκλησιολογικὴ σκέψη τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου στοὺς διμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους

1. Στὸ διάλογο Ὁρθοδόξων – Παλαιοκαθολικῶν

Παρά τὸ γεγονός ὅτι ὁ Σεβασμιώτατος δὲν μετεῖχε στὸ θεολογικὸ διάλογο Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν, ὡστόσο τὸ κοινὸ κείμενο ποὺ ἀναφέρεται στὴν Ἐκκλησιολογία τῶν δύο πλευρῶν φέρει ἐμφανῶς τὴ σφραγίδα τῆς ἐκκλησιολογικῆς σκέψης του. Ἐνδεικτικὰ καὶ μόνο θὰ ἤθελα νὰ ἀναφερθῶ σὲ δύο σημεία: α) Στὴν παράγραφο ποὺ φέρει τὸν τίτλο «Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίες»¹ τὸ ὅλο θέμα ἀναπτύσσεται μὲ βάση τὴν εὐχαριστιακὴ Ἐκκλησιολογία, ἀξιοποιώντας οὐσιαστικὰ τὶς ἐκκλησιολογικὲς θέσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου, οἱ ὁποῖες ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '60 ἄρχισαν νὰ γίνονται γνωστὲς καὶ νὰ ἐκτιμῶνται ὄχι μόνο ἀπὸ Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξένους θεολόγους². Ὅπως τονίζεται χαρακτηριστικὰ στὴν παράγραφο αὐτή, «ἡ ὑψιστὴ ἔκφραση καὶ ταυτόχρονα ἡ ἀστείρευτὴ πηγὴ αὐτῆς τῆς ἐνότητας (ἐνν. τῶν πιστῶν ὡς μελῶν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ) εἶναι τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ κοινωνία μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ: “ὅτι εἷς ἄρτος, ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμέν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν” (1 Κορ. 10, 17). Ἡ μία Ἐκκλησία ἐπὶ τῆς γῆς ὑπάρχει μέσα σὺς πολλὰς τοπικὲς Ἐκκλησίες, τῶν ὁποίων τὸ ἐπίκεντρο τῆς ζωῆς τους βρίσκεται στὴν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας

1. Βλ. «Gemeinsame Erklärung, Bonn 1979», III, 2, στὸ Dokumente Wachsender Übereinstimmung (*Sämtliche Berichte und Konsentexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltenebene 1931-1982*, Herausgegeben und eingeleitet von H. Meyer – H.-J. Urban – L. Vischer, Verlag Bonifatius-Druckerei, Paderborn, und Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main, 1983 (=DWÜ, Bd. 1), σ. 40 ἔξ.

2. Βλ. λ.χ. ΙΩ. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστία καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Ἐν Ἀθήναις 1965, Ἐκδόσεις Γρηγόρη '1990· J. D. ZIZIOLAS, «The Development of Conciliar Structures to the Time of the First Ecumenical Council», στὸ *Councils and the Ecumenical Movement*, «World Council of Churches Studies – 5» (Geneva: WCC Publications, 1968), σ. 34-51. Βλ. ἐπίσης L. Vischer, «Die lokale Kirche – Ort der Gegenwart Christi in der Kraft des Heiligen Geistes. Der Beitrag der orthodoxen Kirche und Theologie zur oekumenischen Diskussion über ein zentrales Thema der Ekklesiologie», στὸ *Église locale et Église universelle – Τοπικὴ καὶ κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησία*, Éditions du Centre Orthodoxe du Patriarcat Oecuménique, Chambésy – Genève 1981, σ. 305 κ.έ.

πὸν τελεῖται σὲ κοινωνία μὲ τὸν κανονικὸ ἐπίσκοπο καὶ τὸ πρεσβυτέριό του³... Κάθε τοπικὴ ἐκκλησία ὡς κοινότητα τῶν πιστῶν ἐνωμένη γύρω ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο καὶ τὸ πρεσβυτέριο εἶναι ὡς σῶμα Χριστοῦ ἢ ἀποκάλυψη τοῦ ὅλου Χριστοῦ σὲ ἓνα συγκεκριμένο τόπο. Στὸν τόπο της φανερῶνει τὴ μυστηριακὴ πραγματικότητα τῆς καθόλου Ἐκκλησίας... Ἡ ζωὴ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς διαφορὰς πὸς ὅπως ὑπάρχουν στὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, εἶναι στὴν οὐσία τῆς μία καὶ ἡ αὐτή... Δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα πλῆθος, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἓνα σῶμα τοῦ Χριστοῦ πὸς εἶναι ἀδιαίρετο καὶ ὁλόκληρο σὲ κάθε τόπο. Σ' αὐτὴ τὴν ἐνότητα τῆς ζωῆς τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἀπεικονίζεται ἡ ἴδια ἡ ἐνότητα τῶν προσώπων τῆς Ἁγ. Τριάδος⁴. Στὶς διατυπώσεις αὐτὲς δὲν μπορεῖ κανεὶς εὐκόλα νὰ διακρίνει κάποια διαφορὰ ἀπὸ τὶς ἐκπεφρασμένες ἐκκλησιολογικὰς θέσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη Περγάμου πὸς εἶναι διάχυτες σχεδὸν σ' ὅλα τὰ ἔργα του⁵. β) Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸ δεύτερο σημεῖο πὸς ἀναφέρεται στὴν παράγραφο μὲ τίτλο «Οἱ Σύνοδοι τῆς Ἐκκλησίας»⁶. Ὅπως σημειώνεται ἐν προκειμένῳ, «Τὸ ἐπισκοπικὸ καὶ συνοδικὸ πολίτευμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, συνιστᾷ ἕκφραση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ὡς τῆς κοινωνίας ὅλων τῶν μελῶν πὸς βρίσκονται στὴν ἐνότητα τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ συνέπεια οἱ ἐπίσκοποι, πὸς προΐστανται τῆς εὐχαριστιακῆς καὶ συνοδικῆς συνάξεως ὡς ἐκπρόσωποι τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας πὸς εἶναι ὁ Χρι-

3. Βλ. III, 2, [20] 1 – [21] 2, σπ. DWÜ, Bd. 1, σ. 40.

4. Βλ. III, 2, [23] 4, σπ. DWÜ, Bd. 1, σ. 40 ἔξ.

5. Βλ. ἐνδεικτικὰ Ἰω. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, ὄπ. παρ., σ. 38 κ.έ., 87 κ.έ.: J. ZIZIOLAS, *L'être ecclésial*, Ed. Labor et Fides – Perspective orthodoxe, Genève-Paris 1981 σ. 98 κ.έ., 111 κ.έ., 181 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, New York 1985, σ. 123 κ.έ., 143 κ.έ., 247 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Anregungen zum Plan einer Studie über Ekklesiologie», σπ. G. Gassmann (Hrsg.), *Glauben und Kirchenverfassung 1985-1989. Sitzung der Kommission in Budapest 1989*, (Beiheft zur Ökumenischen Rundschau 61), Frankfurt a.M. 1990, σ. 134 κ.έ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «The Doctrine of God the Trinity Today: Suggestions for an Ecumenical Study», σπ. Alasdair I.C. Heron (ed.), *The Forgotten Trinity: A Selection of Papers presented to the BCC study Commission on the Trinitarian Doctrine Today*, London 1991, σ. 19 κ.έ., ἰδίως 27 ἔξ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «The Church as Communion: A Presentation on the World Conference Theme», σπ. Th. F. Best, G. Gassmann (ed.), *On the Way to Fuller Koinonia. Official Report of the Fifth World Conference on Faith and Order*, Faith and Order Paper no. 166, WCC, Geneva 1993, σ. 104 κ.έ.. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Communion and Otherness. Further Studies in Personhood and the Church*, ed. by P. McPartlan, London-New York 2006, σ. 38 ἔξ., 145 κ.έ.

6. Βλ. «Gemeinsame Erklärung, Zagorsk 1981», III, 6, σπ. DWÜ, Bd. 1., σ. 49 ἔξ.

στός, εἶναι συνδεδεμένοι μὲ ὅλο τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ ὡς μέλη τοῦ ἑνὸς σώματος»⁷. Ἡ θέσις αὐτὴ κατὰ τὴν ἀποψή μας εἶναι σαφῶς ἐπηρθεασμένη ἀπὸ τὴ βασικὴ θέσις τοῦ Σεβασμιωτάτου, πὺ ἀναπτύχθηκε, ὅπως θὰ δοῦμε ἐκτενέστερα πιὸ κάτω, σὲ σχετικὴ μελέτη του τὸ 1968, κατὰ τὴν ὁποία εὐχαριστιακὴ καὶ συνοδικὴ σύναξις στὰ πλαίσια τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπο εἶναι γιὰ τὴ συνείδησις καὶ τὴν πρακτικὴ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἀρρηκτὰ συνδεδεμένες μεταξὺ τους καὶ δὲν μπορεῖ ἢ μία νὰ νοηθεῖ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἄλλη⁸.

2. Στὸ διάλογο Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν

Στὸ διάλογο ἐπίσης μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Σεβασμιώτατος δὲν ἦταν ἐξ ἀρχῆς μέλος τῆς Μεικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, εἶναι σαφέστατα ἐμφανὴς ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐκκλησιολογικῆς σκέψης του. Στὴ *Διακήρυξις τῆς Μόσχας* (1976) καὶ συγκεκριμένα στὴν παράγραφο μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Ἐκκλησία ὡς ἡ εὐχαριστιακὴ κοινωνία»⁹ ἐπαναλαμβάνονται σχεδὸν αὐτολεξεῖ οἱ ἐκκλησιολογικὲς θέσεις του, οἱ ὁποῖες μάλιστα συνοφίζονται ὑπὸ μορφὴν ἐπιλόγου στὴ *Διακήρυξις τοῦ Δουβλίνου* (1984)¹⁰. Ὅπως τονίζεται χαρακτηριστικὰ στὴν παράγραφο αὐτή, «Ἡ εὐχαριστιακὴ κατανόησις τῆς Ἐκκλησίας ἐνισχύει τὴν παρουσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὴν Ἐκκλησία ὡς σῶμα του καὶ στὴν Εὐχαριστία. Μὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ὅλοι οἱ πιστοὶ πὺ κοινωνοῦν μετέχουν στὸ ἕνα σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ γίνονται σ' αὐτὸ ἕνα σῶμα. Μὲ τὴν Εὐχαριστία ἀναπαρίσταται ἡ Ἐκκλησία. Ἡ χριστιανικὴ κοινότητα ἔχει κατὰ βάση μυστηριακὸ χαρακτῆρα. Ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ ὡς μία “σύναξις” (“synaxis”) ἢ “ἐκκλησία” (“ecclesia”), ἡ ὁποία στὴν οὐσίαν τῆς εἶναι μὴ λατρευτικὴ καὶ εὐχαριστιακὴ σύναξις. Ἡ Ἐκκλησία δὲν οἰκοδομεῖται μόνο μὲ τὴν Εὐχαριστία, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἡ ἴδια προϋπόθεσις γιὰ τὴν Εὐχα-

7. Βλ. III, 6, [52], στὸ DWÜ, Bd. 1, σ. 49.

8. Βλ. J. D. ZIZIOULAS, «The Development of Conciliar Structures to the Time of the First Ecumenical Council», ὅπ. παρ., σ. 34 κ.έ.

9. Βλ. «Moskau-Erklärung», VI, 22-28, στὸ DWÜ, Bd. 1, σ. 85 ἐξ.

10. Βλ. «Dublin-Erklärung», στὸ *Dokumente Wachsender Übereinstimmung (Sämtliche Berichte und Konsentexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene 1982-1990*, Herausgegeben und eingeleitet von H. Meyer – Damaskinos Papandreou – H.-J. Urban – L. Vischer, Verlag Bonifatius-Druckerei, Paderborn, und Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main, 1992 (=DWÜ, Bd. 2), σ. 101 κ.έ.

ριστία. Γι' αυτό πρέπει να είναι κανείς πιστό μέλος της Ἐκκλησίας, για να μετάσχει της Θείας Κοινωνίας. Με την τέλεση της Εὐχαριστίας ἡ Ἐκκλησία γίνεται ἐν πλήρει ἐννοία ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός της· γίνεται «κοινωνία». Ἡ Ἐκκλησία τελεῖ τὴν Εὐχαριστία ὡς τὴν κεντρικὴ (συστατικὴ) πράξη τῆς ὑπάρξεώς της, κατὰ τὴν ὁποία πραγματοποιεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία ὡς ζῶσα καὶ ὁμολογοῦσα τὴν πίστη της πραγματικότητα... Ὅταν ἡ Ἐκκλησία τελεῖ τὴ Θεία Λειτουργία, φανερῶνει μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ κάτι ἀπὸ τὴν αἰώνια πραγματικότητα, ἡ ὁποία προηγεῖται αὐτῆς, κατοικεῖ μέσα της καὶ πρόκειται νὰ ἔλθει. Στὴν εὐχαριστία φανερῶνεται διαρκῶς ἐν χρόνῳ ἡ αἰώνια ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λειτουργὸς ἐπιτελεῖ ἓνα διπλὸ λειτουργημὰ κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας: ἀφ' ἑνὸς ὡς εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ ἐνεργεῖ ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἐναντι τῆς κοινότητος, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς ἐκπρόσωπος τῆς κοινότητος, φανερῶνοντας τὴν ἱερωσύνη τῶν πιστῶν. Σὲ κάθε τέλεση τῆς Εὐχαριστίας σὲ ἓνα συγκεκριμένο τόπο φανερῶνεται πλήρως ἡ ὁρατὴ ἐνότητα καὶ καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας»¹¹.

Ἡ ἐξάρτηση τοῦ κειμένου αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιολογικὴ σκέψη τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου εἶναι προφανής. Σὲ ὀρισμένα μάλιστα σημεῖα οἱ συντάκτες τοῦ κειμένου δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀντιγράφουν σχεδὸν κατὰ λέξη τὶς βασικὲς ἐκκλησιολογικὲς θέσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Διορθόδοξης Ἐπιτροπῆς τοῦ Διαλόγου ποὺ ὄχι μόνον προσυπογράφουν τὶς θέσεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν στὴ διατύπωσή τους, εἶναι καὶ ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης¹³, πράγμα ποὺ δείχνει σαφῶς ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἔλαβε σοβαρὰ

11. Βλ. «Moskau-Erklärung», VI, 23-27, στὸ DWÜ, Bd. 1, σ. 85 ἑξ. Παρβλ. καὶ «Dublin-Erklärung 1984», VI, 109, στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 125.

12. Βλ. κυρίως Ἰ. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, Ἐν Ἀθήναις 1965, Ἐκδόσεις Γρηγόρη² 1990, σ. 29 κ.έ., 38 κ.έ., 116 κ.έ.· J. ZIZIOULAS, *L'être ecclésial*, Ed. Labor et Fides – Perspective orthodoxe, Genève-Paris 1981 σ. 111 κ.έ., 187 κ.έ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, New York 1985, σ. 78 κ.έ., 143 κ.έ., 247 κ.έ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Communion and Otherness. Further Studies in Personhood and the Church*, ed. by P. McPartlan, London-New York 2006, σ. 38 ἑξ., 145 κ.έ.· ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ (ΖΗΖΙΟΥΛΑ), *Εὐχαριστίας Ἐξεμπλάριον, ἥτοι Κείμενα Ἐκκλησιολογικὰ καὶ Εὐχαριστιακά*, Ἐκδ. «Ἐδεργέις», Μέγαρο 2006, σ. 31 κ.έ., 38 κ.έ., 107 κ.έ., 131 κ.έ., 155 κ.έ.

13. Βλ. «Moskau-Erklärung», στὸ DWÜ, Bd. 1, σ. 88.

ὀπόψη του τὶς ἀνωτέρω θέσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ κειμένου.

3. Στὸ διάλογο Ὁρθοδόξων - Ρωμαιοκαθολικῶν

Κυρίως ὁμως ἡ σφραγίδα τῆς ἐκκλησιολογικῆς σκέψης τοῦ Σεβασμιωτάτου εἶναι ἐμφανεστάτη στὸ διάλογο Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν, στὸν ὁποῖο μετεῖχε ὡς ἐνεργὸ μέλος τῆς Μεικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς καθ' ὅλη τὴν ἀ' φάση τοῦ διαλόγου (1980-2000), καὶ εἶναι σήμερα ὁ Συμπρόεδρος τῆς κατὰ τὴ διανυόμενη β' φάση τοῦ διαλόγου, ἀπὸ τὸ 2006 καὶ ἔξῃς. Κι αὐτὸ –πρέπει νὰ τονίσουμε– ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ἰδιαίτερα μετὰ τὴ Β' Βατικανὴ Σύνοδο ἡ εὐχαριστιακὴ Ἐκκλησιολογία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, κυρίως ὅπως ἀναπτύχθηκε καὶ προβλήθηκε ἀπὸ τὸν Σεβασμιώτατο, ἄρχισε νὰ βρῖσκει πρόσφορο ἔδαφος μεταξὺ σημαντικῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, ὅπως ὁ J. M. Tillard καὶ ὁ Em. Lanne, πὸν ὑπῆρξαν καὶ μέλη τῆς Μεικτῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ διαλόγου¹⁴, ἢ ἀκόμη ὁ H. Legrand, ὁ J. Rigal κ.ἄ.¹⁵. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐκκλησιολο-

14. Βλ. ἐνδεικτικὰ J. – M. R. Tillard, «Eucharistie et Église», στὸ J. D. ZIZIOULAS - J.-M.R. TILLARD - J.-J. VON ALLMEN, *L'Eucharistie*, «Églises en dialogue – 12», Paris: Mame, 1970, σ. 75-135· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «L'Église de Dieu est une communion», στὸ *Irenikon* 53 (1980), σ. 451-468· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Il n'est d'Église qu'eucharistique», στὸ *Nicolaus* 10 (1982), σ. 233-262· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Église d'Églises: l'ecclésiologie de communion*, Collection «Cogitatio Fidei», No 143, Les Éditions du Cerf, Paris 1987· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Le local et l'universel dans l'Église de Dieu», στὸ *Proche-Orient chrétien* 37 (1987), σ. 225-235. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «L'Universel et Local. Réflexion sur l'Église universelle et Églises locales», στὸ *Irenikon* 60 (1987), σ. 483-494· 61 (1988), σ. 28-40· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Chair de l'Église, chair du Christ. Aux sources de l'ecclésiologie de communion*, Collection «Cogitatio Fidei», No 168, Les Éditions du Cerf, Paris 1992· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *L'Église locale. Ecclésiologie de communion et catholicité*, Collection «Cogitatio Fidei», No 191, Les Éditions du Cerf, Paris 1995· Em. Lanne, «L'Église locale, sa catholicité et son apostolicité», στὸ *Istina* 14,1 (1969), σ. 54 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Pluralisme et Unité: possibilité d'une diversité de typologie dans une même adhésion ecclésiale», στὸ *Istina* 14,1 (1969), σ. 185 ἔξ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Anamnesi e valutazione del lavoro compiuto dalla Commissione Mistra Cattolica – Ortodossa», στὸ *Nicolaus* 33,2 (2006), σ. 73 ἔξ.

15. Βλ. H. LEGRAND, «L'ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe. Convergences atteintes et progrès encore souhaitable», στὸ *Istina* (51) 2006, σ. 354-374· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «L'inséparabilité de la communion eucharistique et de la communion ecclésiale. Un axiome chrétien commun et ses différences d'interprétation», στὸ J.- M. van Cangh (Dir.), *L'Ecclésiologie eucharistique*,

γική σκέψη του διατρέχει και τὰ τέσσερα μέχρι στιγμῆς κοινὰ κείμενα τοῦ θεολογικοῦ αὐτοῦ διαλόγου, ἀπὸ τὸ *Κείμενο τοῦ Μονάχου* (1982) μέχρι καὶ τὸ *Κείμενο τῆς Ραβέννας* (2007).

Πρὸς τεκμηρίωση τῆς θέσης μας αὐτῆς θὰ ἀναφερθοῦμε δειγματοληπτικὰ καὶ μόνο στὰ πιὸ βασικὰ σημεῖα τῶν παραπάνω κειμένων. Ἦδη στὸ *Κείμενο τοῦ Μονάχου* (1982) ἀναπαράγονται σχεδὸν αὐτολεξι βασικὲς ἐκκλησιολογικὲς θέσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου, κατὰ τὶς ὁποῖες, ὅταν ἡ Ἐκκλησία τελεῖ τὴν Εὐχαριστία, πραγματοποιεῖ καὶ ἀποκαλύπτει αὐτὸ ποῦ εἶναι στὴν οὐσία της, δηλ. σῶμα Χριστοῦ καὶ φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς τριαδικῆς κοινωνίας¹⁶, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπερβαίνονται μέσα σ' αὐτὴν οἱ ὑπάρχουσες φυλετικές, πολιτιστικές, πολιτικοκοινωνικὲς ἢ ἔθνικὲς διακρίσεις μεταξύ τῶν πιστῶν καὶ νὰ ἀποκαθίσταται ἡ μεταξύ τους κοινωνία¹⁷. Ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία ποῦ τελεῖ τὴν Εὐχαριστία περὶ τὸν ἐπίσκοπο δὲν εἶναι μέρος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, γιατί ἡ πολλαπλότητα τῶν τοπικῶν εὐχαριστιακῶν συνάξεων ὄχι μόνο δὲν διαιρεῖ τὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐκδηλώνει μυστηριακὰ τὴν ἐνότητά της, δεδομένου ὅτι σύμφωνα μὲ τὴ διάχυτη πατερικὴ διδασκαλία τῶν πρώτων αἰώνων ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία ἐκφράζεται διὰ τῆς Εὐχαριστίας στὴ συνάξη τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας¹⁸. Τὸ ἴδιο παρατηρεῖται καὶ στὸ *Κείμενο τοῦ Μπάρι* (1987), κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ ἐνότητα στὴν πίστη ἀποτελεῖ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐνότητα στὰ μυστήρια καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴν ἐνότητα στὸ μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Κι αὐτὸ γιατί ἡ πίστη, ὅπως τονίζεται, εἶναι στὴν οὐσία της ἐκκλησιαστικὸ γεγονός ποῦ πραγματώνεται μέσω τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ὅπως

Éditions du Cerf, coll. «Académie internationale des sciences religieuses», Paris 2009, σ. 35-58. J. Rigal, *L'ecclésiologie de communion. Son évolution historique et ses fondements*, Collection «Cogitatio Fidei», No 202, Les Éditions du Cerf, Paris 1997.

16. Βλ. I, [4] 4 – [5] 5, στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 532 ἐξ. Πρὸβλ. J. ZIZIOULAS, *L'être ecclésial*, Ed. Labor et Fides – Perspective orthodoxe, Genève-Paris 1981 σ. 98 κ.έ., 181 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, New York 1985, σ. 110 κ.έ., 132 κ.έ., 143 κ.έ.

17. Βλ. II, [7] 1, στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 534 ἐξ. Πρὸβλ. J. ZIZIOULAS, *L'être ecclésial*, Ed. Labor et Fides – Perspective orthodoxe, Genève-Paris 1981 σ. 117 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, New York 1985, σ. 149 κ.έ.

18. Βλ. III, [11] 1 – [13] 3, στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 537 ἐξ. Πρὸβλ. ΙΩ. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ, ὅπ. παρ., σ. 29 κ.έ., 38 κ.έ., 64 κ.έ., 88 κ.έ.: J. ZIZIOULAS, *L'être ecclésial*, Ed. Labor et Fides – Perspective orthodoxe, Genève-Paris 1981 σ. 181 κ.έ.

αὐτὴ βιώνεται μυστηριακὰ σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία¹⁹. Ἐξάλλου ἡ μυστηριακὴ κοινωνία μεταξὺ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιβεβαιώνει καὶ φανερώνει τὴν ὑπάρχουσα μεταξὺ τους κοινωνία τῆς πίστεως²⁰. Ἐγγυητὴς τῆς ἐνότητας τῆς πίστεως στὰ πλαίσια τῆς κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ἐπίσκοπος ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ μόνο ἐγγυητὴ τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας καὶ ἐνότητας τοῦ ποιμνίου του. Κι αὐτὸ γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως εἶναι ἀχώριστη ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας. Σκοπὸς τῆς ἱερωσύνης τοῦ ἐπισκόπου, ὅπως τονίζεται στὸ *Κείμενο τοῦ Νέου Βάλαμο* (1988), ποὺ ἀναπαράγει ἐν προκειμένῳ βασικὴ θέση τοῦ Σεβασμιωτάτου, εἶναι ἡ ἐπίτευξη καὶ διατήρηση τῆς ἐνότητας στὰ πλαίσια τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Κι αὐτὸ γιὰ τὴν ἱερωσύνη του κορυφώνεται μὲ τὴν τέλεση τῆς Θ. Εὐχαριστίας, μὲ τὴν ὁποία γίνονται ὅλοι ἓνα σῶμα, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ²². Ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας ἐκτὸς τοῦ ὅτι καθιστᾷ πραγματικὴ τὴν ἐνότητα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας φανερώνει ταυτόχρονα καὶ τὴν ἐνότητα ὅλων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ποὺ τὴν τελοῦν ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴ διαχρονικὴ ἐνότητά τους ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ μέχρι σήμερα²³. Ὅσον ἀφορᾷ, τέλος, τὸ *Κείμενο τῆς Ραβέννας* (2007), ποὺ ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ συνέχεια καὶ προέκταση τῆς ἐκκλησιολογικῆς προβληματικῆς καὶ τῶν θέσεων τῶν τριῶν παραπάνω κειμένων²⁴, ἡ βασικὴ θέση του ὅτι ὁ συνοδικὸς χαρακτῆρας τῆς Ἐκκλησίας ἀνήκει στὴν ἴδια τὴ φύση της, ἐκφραζόμενος διαχρονικὰ καὶ καθολικὰ σὲ τρία ἐπίπεδα: τὸ τοπικὸ, τὸ ἐπαρχιακὸ καὶ τὸ παγκόσμιο²⁵ καὶ ὅτι ἡ συνοδι-

19. Βλ. Einleitung 2-3, στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 542· 1, 5 [21], στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 546. Πρβλ. Ἰω. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, ὅπ. παρ., σ. 110 κ.έ.

20. Βλ. 1, 5 [23-24], στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 547. Πρβλ. Ἰω. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, ὅπ. παρ., σ. 134 κ.έ.· J. D. ZIZIULAS, «The Development of Conciliar Structures to the Time of the First Ecumenical Council», ὅπ. παρ., σ. 40 ἔξ.

21. Βλ. 1, 7 [36], στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 549. Πρβλ. Ἰω. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, ὅπ. παρ., σ. 93 κ.έ.

22. Βλ. III, 24-25, στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 560. Ἰω. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, ὅπ. παρ., σ. 57 ἔξ., 87, 96 κ.έ.

23. Βλ. III, 36, στὸ DWÜ, Bd. 2, σ. 561. Πρβλ. Ἰω. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, ὅπ. παρ., σ. 88 κ.έ., 134 κ.έ.

24. Βλ. Γ. Δ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ, «Ἡ ἐπανάραξη τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ Κείμενο τῆς Ραβέννας», στὸ *Θεολογία* 79,1 (2008), σ. 61· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ὁρθοδοξία καὶ σύγχρονοι διάλογοι*, Ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 245 ἔξ.

25. Βλ. Γ. Δ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ, «Ἡ ἐπανάραξη τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ Κείμενο τῆς Ραβέννας», ὅπ. παρ., σ. 82· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ὁρθοδοξία καὶ σύγχρονοι διάλογοι*, Ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 274 ἔξ.

κόπτη πραγματοποιείται στο τοπικό επίπεδο με τη σύναξη της κοινότητας περὶ τὸν ἐπίσκοπο γιὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας, στὸ ἐπαρχιακὸ ἐπίπεδο μὲ τὴν κοινωνία τῶν ἐπισκόπων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν μιᾶς ἐπαρχίας μεταξὺ τους καὶ στὸ παγκόσμιο ἐπίπεδο μὲ τὴν κοινωνία τῶν ἐπισκόπων ὄλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν στὰ πλαίσια τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου²⁶, θέσι, μὲ βάση τὴν ὁποία οὐσιαστικά δομεῖται καὶ οἰκοδομεῖται ὅλο τὸ *Κείμενο τῆς Ραβέννας*, συνδέεται στενότερα μὲ τὴν προαναφερθεῖσα μελέτη τοῦ Σεβασμιωτάτου σχετικά μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν συνοδικῶν δομῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας²⁷.

Πρέπει ὅμως νὰ τονίσουμε ὅτι πέρα ἀπὸ τὶς βασικὲς αὐτὲς δειγματοληπτικὲς ἀναφορὲς, ὅλες οἱ ἐκκλησιολογικὲς θέσεις τῶν παραπάνω κειμένων συνδέονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ τὴν Ἐκκλησιολογία τοῦ Σεβασμιωτάτου. Ἴσως δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ προσέγγιση Ὁρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν στὸν μεταξὺ τους θεολογικὸ διάλογο μέχρι σήμερα ὀφείλεται κατὰ βάση στὴν ἐκκλησιολογικὴ σκέψη τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα.

β. Ἡ ἐκκλησιολογικὴ σκέψη τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου στοὺς πολυμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους

Πέρα ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω διμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους σημαντικότερη εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν ἐκκλησιολογικῶν θέσεων τοῦ Σεβασμιωτάτου στὴ διαμόρφωση τῆς ἐκκλησιολογικῆς προβληματικῆς καὶ τῶν ἐπίσημων θέσεων τοῦ ΠΣΕ, στὰ πλαίσια τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησιολογία εἶναι ἐδῶ καὶ ἀρκετὲς δεκαετίες τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα θέμα στοὺς πολυμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους.

26. Βλ. Γ. Δ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ, «Ἡ ἐπανάραξη τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ Κείμενο τῆς Ραβέννας», ὅπ. παρ., σ. 85 κ.έ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ὁρθοδοξία καὶ σύγχρονοι διάλογοι*, Ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 279 κ.έ.

27. Βλ. J. D. ZIZIOULAS, «The Development of Conciliar Structures to the Time of the First Ecumenical Council», ὅπ. παρ., σ. 34 κ.έ. Πρβλ. ΙΩ. Δ. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, «Ὁ συνοδικὸς θεσμός. Ἱστορικά, ἐκκλησιολογικὰ καὶ κανονικὰ προβλήματα», στὸ *Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην (Κίτρους) Βαρνάβαν ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς Ἀρχιερατείας του*, Ἀθῆναι 1980, σ. 163 κ.έ.

Ένα από τα σημαντικότερα ἐκκλησιολογικά προβλήματα πὸν τέθηκαν στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση, κυρίως ἀπὸ τὴ Γενικὴ Συνέλευση τοῦ Νέου Δελχί (1961) καὶ ἔξῃς, ὑπῆρξε τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας ὄχι τόσο σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο μέσῳ τῆς συμμετοχῆς τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν στὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο, ὅσο κυρίως ἡ ἀναζήτηση τῆς ἐνότητας αὐτῆς στὸ ἐπίπεδο τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας²⁸, πράγμα πὸν ἀποτελέσσει τὴν ἀφετηρία τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ προβληματισμοῦ στοὺς ἐπόμενους οἰκουμενικοὺς διαλόγους. Τὸ πρόβλημα πὸν προέκυψε ἀπὸ τὴ νέα αὐτὴ ἐκκλησιολογικὴ προοπτικὴ στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση, ἦταν τὸ πρόβλημα τῆς ἐννοίας τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς σχέσης της μὲ τὴν παγκόσμια Ἐκκλησία: Εἶναι κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία Ἐκκλησία μὲ τὴν πλήρη σημασία τοῦ ὄρου καί, ἂν ναί, πῶς ἐκφράζεται ἡ καθολικότητά της σὲ σχέση μὲ τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες; Ἡ συμβολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας στὸ ζήτημα αὐτό, ὅπως παρατηρεῖ ἤδη ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Lukas Vischer, ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς πρωτεργάτες καὶ τοὺς καλύτερους γνῶστες τῆς θεολογικῆς προβληματικῆς τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης, ὑπῆρξε σημαντικώτατη²⁹. Κι αὐτὸ γιατί, ὅπως ἐξηγεῖ, «ὀρθόδοξοι θεολόγοι ἔχουν τονίσει ἐπανειλημμένως ὅτι ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ νοεῖται πρωτίστως ὡς εὐχαριστιακὴ κοινότητα. Γιατὶ ὅπου τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας καὶ γίνεται ἐπίκληση τῆς ἐνεργοῦ παρουσίας τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ἐκεῖ ὑπάρχει Ἐκκλησία»³⁰. Ἀκόμη μεγαλύτερη εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ συμβολὴ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας στὴν καθιέρωση τῆς ἀντίληψης ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς συστάσεώς της ἀποτελεῖ «συνοδικὴ κοινότητα»³¹. Ὁ σύγχρονος θεολογικὸς προβληματισμὸς σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ στὰ πλαίσια τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης ὀφείλεται ἀναμφίβολα, ὅπως σημειώνει, στὴν προσπάθεια τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων νὰ προβάλλουν τὴν οὐσία καὶ τὴ συνοδικὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες³². Βέβαια δὲν διευκρινίζει ἄμεσα σὲ ποιοὺς ὀρθοδόξους θεολόγους ἀναφέρεται. Ὡστόσο, παραπέμποντας στὸ συλλογικὸ τομίδιο πὸν ἐξέδωσε ἡ Ἐπιτροπὴ «Πίστη καὶ Τάξη» τοῦ ΠΣΕ τὸ 1968 μὲ τὸν τίτλο «Councils and the Ecumenical

28. Βλ. L. VISCHER, ὄπ. παρ., σ. 304.

29. Βλ. ὄπ. παρ., σ. 305.

30. Βλ. ὄπ. παρ.

31. Βλ. ὄπ. παρ., σ. 305 ἔξ.

32. Βλ. ὄπ. παρ., σ. 306.

Movement» (No. 5), τοῦ ὁποῖου τὸν Πρόλογο συνέταξε ὁ ἴδιος³³, ἐννοεῖ προφανῶς τὸ Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Περγάμου, λαϊκὸ τότε, ὁ ὁποῖος στὰ πλαίσια τοῦ ἐν λόγω τομιδίου ἀναφέρεται ἀναλυτικὰ καὶ τεκμηριωμένα στὸ θέμα αὐτὸ μὲ τὴ μελέτη του «The Development of Conciliar Structures to the time of the First Ecumenical Council», ἀποδεικνύοντας ὅτι ἡ συνοδικότητα ἦταν τρόπος ζωῆς γιὰ τὴν ἀρχαία Ἐκκλησία, συνδεδεμένη στενὰ μὲ τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας ὡς εὐχαριστιακῆς σύναξης πρωτίτως σὲ τοπικὸ καὶ κατόπιν σὲ περιφερεικὸ καὶ σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο³⁴. Τόσο καθοριστικὴ σημασία ἀποδίδει ὁ Lukas Vischer στὴ διάσταση αὐτὴ τῆς ἀρχέγονης συνοδικότητας, ὥστε νὰ θεωρεῖ αὐτὴ τὴν προσπάθεια προβολῆς τοῦ συνοδικοῦ μοντέλου τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας στὸ θεολογικὸ προσκῆνιο ὡς πολὺ μεγάλη συμβολὴ τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνησι³⁵. Κι αὐτὸ –πρέπει νὰ τονίσουμε– δὲν εἶναι ὑπερβολή, γιὰτὶ οἱ θέσεις αὐτὲς τοῦ Σεβασμιωτάτου γιὰ τὴν ἀρχέγονη συνοδικότητα προκάλεσαν μεγάλη συζήτηση στὰ πλαίσια τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης, μὲ ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον νὰ ἐπηρεάσουν τὶς ἐργασίες τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστη καὶ Τάξις» στὴ Λουναίη τὸ 1971, ἀλλὰ καὶ νὰ ὠθήσουν ὀρισμένους διακεκριμένους προτεστάντες θεολόγους, ὅπως λ.χ. τὸν K. Raiser³⁶, ποὺ διατέλεσε, ὡς γνωστόν, Γεν. Γραμματέας τοῦ ΠΣΕ, ἢ τὸν W. Huber³⁷ κ.ἄ., νὰ ἀναπτύξουν μὲ βία τὶς θέσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου ἀκόμη περισσότερο τὴν εὐχαριστιακὴ καὶ κοινωνικὴ διάσταση τῆς συνοδικότητας³⁸.

33. Βλ. *Councils and the Ecumenical Movement*, «World Council of Churches Studies – 5», WCC Publications, Geneva 1968, σ. 5 ἐξ.

34. Βλ. J. D. ZIZIOLAS, «The Development of Conciliar Structures to the Time of the First Ecumenical Council», ὅπ. παρ., σ. 34 κ.ἑ.

35. Βλ. L. VISCHER, ὅπ. παρ., σ. 306.

36. Βλ. K. RAISER, «Konziliarität. Die Disziplin der Gemeinschaft», στὸ *Zeitschrift für Evangelische Ethik* 16 (1972), σ. 371 κ.ἑ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Konziliarität und Konzil des Friedens als ökumenische Herausforderung», στὸ *Forum. Freundesbrief der Evangelischen Akademie Iserlohn*, Nr. 125/126 (1986), σ. 10 κ.ἑ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Konzil und konziliarer Prozess», στὸ *Wir stehen noch am Anfang. Ökumene in einer veränderten Welt*, Gütersloh 1994, σ. 50 κ.ἑ.

37. Βλ. W. HUBER, «Konziliarität – Die Lebensform einer Kirche, die Frieden stiften will», στὸ *Der Streit um die Wahrheit und die Fähigkeit zum Frieden. Vier Kapitel ökumenischer Theologie*, München 1980, σ. 119 κ.ἑ.

38. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Σ. Χ. ΤΣΟΜΠΙΑΝΙΔΗ, *Μεταλειτουργία. Ἡ ὀρθόδοξη συμμετοχὴ στὴν κοινὴ χριστιανικὴ μαρτυρία γιὰ δικαιοσύνη, εἰρήνη καὶ ἀκεραιότητα τῆς δημιουργίας*, Ἔκδ. Π. Σ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 114, ὅποσ. 1, 297 κ.ἑ.

Πέρα όμως από τις παραπάνω θέσεις του Σεβασμιωτάτου πού επηρέασαν σε βάθος τη θεολογική προβληματική και τις θέσεις προτεσταντών θεολόγων στα πλαίσια της Οικουμενικής Κίνησης, οι θέσεις του για την ένότητα Χριστολογίας και Πνευματολογίας στην Έκκλησιολογία, ώστε να αποκλείεται τόσο ο κίνδυνος του χριστομονισμού όσο και ο κίνδυνος του πνευματομονισμού³⁹, η η προσπάθειά του να προβάλλει το τριαδολογικό υπόβαθρο της ορθόδοξης Έκκλησιολογίας, κατά την οποία η Έκκλησία ως «κοινωνία» θεμελιώνεται στην κοινωνία των προσώπων της Αγ. Τριάδος, την οποία και αντικατοπτρίζει⁴⁰, βρήκαν επίσης ευρύτατη απήχηση στους προτεσταντικούς θεολογικούς κύκλους, επηρεάζοντας μάλιστα σημαντικά διακεκριμένα και υψηλόβαθμα στελέχη της Οικουμενικής Κίνησης, όπως τον Κ. Raiser, ο οποίος σε σχετικό έργο του αναπαράγει τις θέσεις αυτές του Σεβασμιωτάτου, υπογραμμίζοντας μάλιστα τη σημασία τους για το μέλλον της Οικουμενικής Κίνησης⁴¹.

Άλλα η συμβολή της εκκλησιολογικής σκέψης του Σεβασμιωτάτου στα πλαίσια των πολυμερών διαλόγων γίνεται ακόμη πιο εμφανής, όταν διαπιστώνει κανείς ότι οι παραπάνω εκκλησιολογικές θέσεις του αναπαράγονται και γίνονται αποδεκτές, παρατιθέμενες μάλιστα μερικές φορές κατά λέξη, σε επίσημα κείμενα της Επιτροπής «Πίστη και Τάξη» του ΠΣΕ.

Συγκεκριμένα, τόσο η θέση της Επιτροπής ότι η παγκόσμια Έκκλησία δεν είναι άθροισμα ή όμοσπονδία τοπικών εκκλησιών η ακόμη παράθεση της μιας Έκκλησίας δίπλα στην άλλη, αλλά όλες μαζί είναι ή ίδια η Έκκλη-

39. Βλ. J. ZIZIOULAS, *L'être ecclésial*, Ed. Labor et Fides – Perspective orthodoxe, Genève-Paris 1981 σ. 98 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, New York 1985, σ. 110 κ.έ.: 126 κ.έ.

40. Βλ. J. ZIZIOULAS, *L'être ecclésial*, Ed. Labor et Fides – Perspective orthodoxe, Genève-Paris 1981 σ. 98 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, New York 1985, σ. 110 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Anregungen zum Plan einer Studie über Ekklesiologie», όπ. παρ., σ. 134 κ.έ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «The Doctrine of God the Trinity Today: Suggestions for an Ecumenical Study», όπ. παρ., σ. 19 κ.έ., ίδίως 27 έξ.: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «The Church as Communion: A Presentation on the World Conference Theme», όπ. παρ., σ. 104 κ.έ.

41. Βλ. Κ. RAISER, *Το μέλλον του Οικουμενισμού. Άλλαγή παραδείγματος στην Οικουμενική Κίνηση*; (μετάφρ. Α. Μπιτσάνη – Πέτρου του έργου του Κ. Raiser, *Ecumenism in Transition. A Paradigm Shift in the Ecumenical Movement?*, WCC, Geneva 1991), Έκκλησία – Κοινωνία – Οικουμένη 10, Έκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 174 κ.έ., 182 κ.έ.

σία τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι στὴν οὐσία τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ καὶ ὄχι θέμα διοικητικῆς ὀργάνωσης, ὅσο καὶ ἐκείνη ὅτι ἀπὸ τὴν Πεντηκοστή καὶ ἕξῃς ἡ Ἐκκλησία τελεῖ τὴν Εὐχαριστία ὡς μία, ἅγια, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἔτσι ὥστε ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας νὰ ἀγκαλιάζει ὅλη τὴν Ἐκκλησία τόσο στὴν τοπικὴ ὅσο καὶ στὴν παγκόσμια διάστασή της, θέσεις ποῦ περιέχονται καὶ οἱ δύο στὸ κείμενο τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστη καὶ Τάξη» τοῦ ΠΣΕ «The Church: Local and Universal» (No 150, 1990)⁴², ἀναπαράγουν μέσα στὸ κείμενο ἀντίστοιχες θέσεις τοῦ Σεβασμιωτάτου, ποῦ ἀπαντοῦν στὸ ἔργο του *Being as Communion*⁴³, στὸ ὁποῖο γίνονται ἄλλωστε καὶ οἱ σχετικὲς παραπομπές⁴⁴. Ἐξάλλου στὸ κείμενο «Church and World. The Unity of the Church and the Renewal of Human Community» (No 151, 1990), προκειμένου νὰ τονισθεῖ ἡ προφητικὴ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοπικῆς κοινότητας, στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας ὑπερβαίνονται οἱ ποικίλες κοινωνικὲς καὶ πολιτισμικὲς διαφορὲς, παρατίθεται πρὸς τεκμηρίωση ἐντὸς πλαισίου χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Σεβασμιωτάτου «The local Church in a eucharistic Perspective. An orthodox Contribution»⁴⁵. Σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὅ,τι συμβαίνει κατὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ὡς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ προσφέρουν τὰ πάντα στὸ Θεὸ ποῦ εἶναι “δικά του”, ὅπως οἱ καρποὶ τῆς γῆς καὶ τὰ προϊόντα τῆς καθημερινῆς ἐργασίας τους, τὸ ἴδιο ἐπίσης πρέπει νὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ ζωὴ μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Πρέπει δηλ. καὶ αὐτὴ νὰ προσλάβει καὶ νὰ χρησιμοποιοῦσε ὅλα τὰ ἰδιαίτερα πολιτισμικὰ στοιχεῖα μιᾶς

42. Βλ. *The Notion of “Hierarchy of Truths”. An Ecumenical Interpretation – The Church Local and Universal. Two Studies Commissioned and Received by the Joint Working Group between the Roman Catholic Church and the World Council of Churches*, Faith and Order Paper No. 150, WCC Publications, Geneva 1990, σ. 6, 8.

43. Βλ. J. D. ZIZIOULAS, *Being as Communion. Studies in Personhood and the Church*, New York 1985, σ. 132 ἔξ., 134 ἔξ.

44. Βλ. *The Notion of “Hierarchy of Truths”. An Ecumenical Interpretation – The Church Local and Universal. Two Studies Commissioned and Received by the Joint Working Group between the Roman Catholic Church and the World Council of Churches*, Faith and Order Paper No. 150, WCC Publications, Geneva 1990, σ. 14.

45. Βλ. *Church and World. The Unity of the Church and the Renewal of Human Community. A Faith and Order Study Document*, Faith and Order Paper No. 151, World Council of Churches, Geneva 1990, σ. 39.

δεδομένης τοπικής κατάστασης και να μην θέλει να επιβάλει σ' όσους ανήκουν σ' αυτήν έναν ξένο πολιτισμό⁴⁶.

Πέρα όμως από τα κείμενα αυτά, στα όποια υπάρχει σαφής αναφορά σε μελέτες του Σεβασμιωτάτου, πρέπει να τονίσουμε ότι η εκκλησιολογική σκέψη του, όσον αφορά κυρίως τα σημεία που θίξαμε παραπάνω, επέδρασε καθοριστικά στη διαμόρφωση της προβληματικής, της θεματολογίας και των θέσεων και άλλων σημαντικότερων εκκλησιολογικών κειμένων της 'Επιτροπής «Πίστη και Τάξη», όπως είναι το *Κείμενο της Λίμα* (BEM)⁴⁷ ή τα κείμενα *The nature and the purpose of the Church*⁴⁸ και *The nature and the mission of the Church*⁴⁹, ή λεπτομερής εξέταση των οποίων εκφεύγει δυστυχώς από τα στενά όρια μιας ολιγόλεπτης εισήγησης.

Συμπέρασμα

Όπως φάνηκε απ' όσα είπαμε, η εκκλησιολογική σκέψη του Σεβασμιωτάτου άφησε βαθειά και ανεξίτηλη τη σφραγίδα της όχι μόνο στους διμερείς, αλλά και στους πολυμερείς θεολογικούς διαλόγους. Οί πρωτοποριακές μελέτες του στο χώρο της 'Εκκλησιολογίας αποτέλεσαν την πιο γόνιμη πρόκληση των τελευταίων δεκαετιών, με αποτέλεσμα να επηρεάσουν καθοριστικά όχι μόνο την εκκλησιολογική προβληματική και τόν τρόπο έκφρασης των συνομιλητών μας στους διμερείς και πολυμερείς διαλόγους, αλλά και τις εκκλησιολογικές θέσεις τους, όπως αποτυπώνονται είτε στα κοινά κείμενα των διμερών διαλόγων με τους Παλαιοκαθολικούς, τους 'Αγγλικανούς και τους Ρωμαιοκαθολικούς είτε σε επίσημα κείμενα συγκλί-

46. Βλ. J. D. ZIZIOULAS, «The local Church in a eucharistic Perspective. An orthodox Contribution», στο *In Each Place. Towards a Fellowship of Local Churches Truly United*, WCC, Geneva 1977, σ. 56 ή τη γαλλική μετάφραση του άρθρου αυτού «L'Église locale dans une perspective eucharistique», στο J. ZIZIOULAS, *L'être ecclésial*, Ed. Labor et Fides – Perspective orthodoxe, Genève-Paris 1981 σ. 188.

47. Βλ. *Baptism, Eucharist and Ministry*, Faith and Order Paper 111, World Council of Churches, Geneva 1982.

48. Βλ. *The nature and the purpose of the Church. A stage on the way to a common statement*, Faith and Order Paper 181, WCC, Geneva 1998.

49. Βλ. *The nature and the mission of the Church. A Stage on the Way to a Common Statement*, Faith and Order Paper 198, World Council of Churches, Geneva 2005.

σεως και ἐκκλησιολογικοῦ προβληματισμοῦ τοῦ ΠΣΕ. Τὸ σημαντικότερο ὅμως κατὰ τὴ γνώμη μας εἶναι ὅτι ἡ ἐκκλησιολογικὴ σκέψη του, λόγω τῆς λειτουργικῆς ἐνότητας ποὺ παρουσιάζει μὲ ὅλες τὶς ἐπιμέρους πτυχὲς τῆς ὀρθόδοξης δογματικῆς θεολογίας, ὅπως τὴν Τριαδολογία, τὴν Χριστολογία, τὴν Πνευματολογία, τὴν Κοσμολογία, τὴν Ἀνθρωπολογία καὶ τὴν Ἐσχατολογία, ἀποτελεῖ ὄχι μόνο τὸ ἐπίκεντρο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση καὶ ἄλλων θεολογικῶν προβλημάτων στοὺς διαχριστιανικοὺς διαλόγους.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ πιστεύουμε ὅτι ἡ συμβολὴ του γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ προώθηση τῶν διαχριστιανικῶν διαλόγων μὲ στόχο τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καθοριστικὴ καὶ ἀνεκτίμητη. Ἐναπόκειται ὡστόσο στοὺς μελετητὲς τοῦ μέλλοντος νὰ ἀποτιμήσουν πλήρως τὴ σημασία της καὶ τοὺς καρποὺς της.